

Zapiski bibliograficzne

ZIEMIE ZACHODNIE

JERZY KUŁTUNIAK, ZDZISŁAW ROMANOWSKI, *Po prostu Polska*, Zachodnia Agencja Prasowa, Warszawa — Poznań 1965, 240 ss.

Praca Jerzego Kułtuniaka i Zdzisława Romanowskiego ukazała się w 1965 r., więc w 20-ym roku odzyskania Nadodrza i ziem nadbałtyckich. Mimo tej okolicznościowej daty, która być może stanowiła dla autorów zrozumiały impuls do napisania pracy — książka posiada walory przedłużające jej żywotność daleko poza samo jubileuszowe 20-lecie.

Autorzy podsumowali w trzech rozdziałach najistotniejsze fakty z historii naszego powrotu nad Odrę i Bałtyk, z dziedziny przemian społecznych, skoncentrowawszy się w części ostatniej na statystykach dotyczących rozwoju przemysłu, rolnictwa, gospodarki morskiej, życia kulturalnego, procesów urbanizacji i innych osiągnięć. Wachlarz poruszonych zagadnień jest więc bardzo duży, sięgający od historii, dziejów okupacji, przez socjologię, demografię, ekonomikę, prawo międzynarodowe do zagadnień stanowiących aktualny materiał publicystyczny. W tej dziedzinie zintegrowania wielu dyscyplin powiodło się autorom-publicystom to, co być może nie udało się naukowcom-specjalistom. Dali istotnie sumę trafnie i odważnie wyselekcjonowanych faktów z bardzo wielu dziedzin — bez preferowania którejs z dyscyplin. Drugim ważnym walorem pracy jest związanie danych dotyczących Ziem Zachodnich i Północnych z całością procesów zachodzących w kraju. Tytuł *Po prostu Polska* odpowiada też dyskretnie przeprowadzonemu zamierzeniu ukazania na fragmencie dotyczącym Ziem Zachod-

nich przemian dokonujących się w całym narodzie polskim i podkreślenia logiki rozwoju wynikającego z faktu pełnej integracji między Odrą i Bugiem. Podkreślić wreszcie trzeba bardzo zreżymowane pod względem technicznym i merytorycznym związanie materiału ilustracyjnego (Stanisław Poznański) z tekstem.

W pracy zauważalne są również pewne niedociągnięcia. Nie tłumaczy się na przykład treściowo tytuł *Między Odrą i Nysą*, skoro gros materiałów w tej części książki dotyczy, geograficznie rzecz ujmując, nie tylko nazwanego w tytule wspomnianego rozdziału małego skrawka ziemi, a całego kraju.

Z dużego stopnia emocjonalnego zaangażowania należy przypuszczać, że autorzy adresują pracę — zasługującą na to, by ją masowo upowszechnić — do prelegentów i młodzieży. Jeśli tak, to wskazane było obszerniejsze potraktowanie atrakcyjnej tematyki morskiej oraz powstrzymanie w części ostatniej pewnego spadku tonu, co winno przyczynić się do lepszego zestrojenia partii końcowych z pierwszymi dwoma rozdziałami.

Województwo Gdańskie w XX-leciu Polski Ludowej. Księga referatów i materiałów z Sesji Naukowej z 11—12 maja 1965 r. Przygotowana pod redakcją Andrzeja Bukowskiego. Gdańsk, 1965, 428 ss.

Na opracowanie pt. *Województwo Gdańskie w XX-leciu PRL* złożyły się materiały Sesji Naukowej zorganizowanej przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe z okazji 20-rocznicy zakończenia II wojny światowej, w dniach 11—12 maja 1965 r. Wstęp książki, oprócz wypowiedzi *Od Redakcji* zawiera przemó-

wienie okolicznościowe otwierające obrady: przemówienie Józefa Gawlewicza, prezesa GDN, Jana Ptasieńskiego, I sekretarza KW PZPR, oraz Henryka Jabłońskiego, ówczesnego sekretarza naukowego PAN. Zasadniczą częścią opracowania są referaty, ukazujące główne kierunki rozwoju województwa w dwudziestoleciu powojennym. Referaty: R. Wapińskiego (*Rozwój społeczno-gospodarczy województwa gdańskiego w latach 1945—1965*), M. J. Ziomka (*Przemiany demograficzne w Polsce Ludowej na obszarze województwa gdańskiego*), B. Maroszka (*Kształtowanie się jednolitego społeczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945—1964*) dotyczą zagadnień ogólnych. Kolejne opracowania omawiają gospodarkę morską PRL oraz wpływ, jaki na jej rozwój wywierają nauki techniczne reprezentowane głównie przez Politechnikę Gdańską. Referat K. Kopeckiego, *Bilans osiągnięć gdańskiego ośrodka naukowego 1945—1965*, ilustruje na bogatym materiale faktograficznym intensywny rozwój gdańskich placówek naukowych, z których większość powstała na terenie Trójmiasta już w pierwszych miesiącach powojennych. Ostatni referat, K. Jażdżewskiego *Pradzieje Pomorza Gdańskiego w I tysiącleciu n. e.*, omawia wyniki badań archeologicznych, prowadzonych na tym terenie od 1945 r.

Wymienione opracowania, mimo że dotyczą bardzo istotnych składników rozwoju województwa gdańskiego, nie uwzględniają całego szeregu ważnych zagadnień. Wielu z nich, szczególnie sprawom kultury, oświaty i sztuki, poświęcono tzw. referaty uzupełniające, składające się na drugą część publikacji. Włączono tu również wypowiedzi dotyczące martyrologii Polaków na ziemi gdańskiej w czasie II wojny światowej oraz stanowiska rewizjonistów zachodnoniemieckich wobec polskich Ziemi Zachodnich.

Trzecia część omawianej książki zawiera pozostałe głosy w dyskusji (często ich streszczenia). Uzupełniają one lub korygują wypowiedzi zawarte w różnych rozdziałach pracy.

Redaktorzy we wstępie zastrzegają się, iż omawiana publikacja nie była pomyślana jako opracowanie ukazujące całokształt zagadnień dotyczących województwa gdańskiego. Niemniej „to co księga zawiera, spełnia poniekąd taką rolę, stąd może służyć jako podstawa wyjściowa do dalszych badań i opracowania w przyszłości pełnej monografii obrazującej historię ziemi gdańskiej po 1945 roku” (s. VI).

Koszalińskie w dwudziestoleciu. Praca zbiorowa pod red. Hieronima Rybickiego i Waldemara Jędrzejczaka. Redaktor naukowy Bogdan Drewniak. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 1966, 362 ss.

Omawiana publikacja jest pierwszym syntetycznym opracowaniem dziejów województwa koszalińskiego w latach 1945—1965, obrazującym w ogólnych zarysach historię polityczną, gospodarczą i społeczną tego regionu. Praca składa się z 18 rozdziałów oraz wstępu B. Drewniaka, omawiającego dzieje Koszalińskiego aż po czasy współczesne.

Przy opracowywaniu poszczególnych rozdziałów wykorzystano obok stosunkowo nielicznych artykułów publikowanych w prasie codziennej, periodykach i wydawnictwach regionalnych, materiały dotąd nie wydane drukiem, zwłaszcza z Archiwum Akt Nowych w Warszawie i Archiwów Państwowych w Szczecinie i Koszalinie.

Początkowe rozdziały mają charakter wprowadzający. Pierwszy z nich omawia środowisko geograficzne regionu — budowę geologiczną, ukształtowanie terenu, zasoby mineralne itp. Kolejne opracowanie, zatytułowane *Wyzwolenie ziem województwa koszalińskiego*, po omówieniu sytuacji ogólnej na frontach w pierwszych miesiącach 1945 r. przedstawia kolejne fazy ofensywy na Pomorzu: wyzwolenie jego południowych terenów w lutym 1945 r., zdobycie Koszalina (5 III 1945), wreszcie przebieg działań bojowych od 6 marca do 30 czerwca 1945.

Następne rozdziały dotyczą powstania i przemian polskiej administra-

cji w Koszalińskim, do czasu utworzenia (na podstawie uchwały sejmu z 28 czerwca 1950 r.) nowego województwa i wprowadzenia ostatecznych zmian w podziale administracyjnym kraju, w 1960 r. Kolejne opracowania poświęcono stosunkom ludnościowym oraz organizacji i rozwojowi rolnictwa, leśnictwa, przemysłu i handlu na terenie regionu. Osobny rozdział zawiera informacje o działających w Koszalińskim partiach i stronnictwach politycznych oraz organizacjach społecznych. Wiele miejsca poświęcono omówieniu warunków rozwoju szkolnictwa, kultury i służby zdrowia. Rozdział końcowy informuje o gospodarczym dorobku ziemi koszalińskiej w dwudziestolecie i perspektywach jej rozwoju. Cennym uzupełnieniem omawianej publikacji jest załączona kronika ważniejszych wydarzeń regionu koszalińskiego z lat 1945—1964, wykaz literatury przedmiotu oraz liczne mapy, tabele, wykresy i ilustracje.

Mimo bogatej bazy źródłowej i rzetelnego jej wykorzystania, praca nie ma (jak zastrzegają we wstępie jej redaktorzy) charakteru ściśle naukowego. Jest wydawnictwem popularnym, w zamierzeniu autorów i redaktorów skierowanym do nauczycieli, wychowawców i działaczy politycznych regionu koszalińskiego.

Poznajemy Pomorze Koszalińskie. Praca zbiorowa pod red. Klemensa Trzebiatowskiego. Nasza Księgarnia, Warszawa 1965, 291 ss.

Wymieniona publikacja jest trzecią z serii prac wydawanych z inicjatywy Komisji Wydawniczo-Propagandowej przy Zarządzie Wojewódzkim TRZZ w Koszalinie, pomyślanych jako zbiór materiałów popularyzujących wiedzę o regionie koszalińskim. Dotąd w ramach tego cyklu ukazał się zbiór opowiadań G. Fijałkowskiego, pt. *Morze szumi jak dawniej* oraz opracowanie C. Piskorskiego, *Pomorze Koszalińskie*.

Kolejna praca dedykowana jest nauczycielom, młodzieży i działaczom oświatowym i przeznaczona głównie do użytku młodzieży szkół średnich.

Pierwsza część książki obejmuje za-

rys historyczny ziem zachodniopomorskich. Otwiera ją wstęp omawiający wyniki badań archeologicznych prowadzonych na terenie Pomorza środkowego i dolnego. Dalsze rozdziały wyróżniają i omawiają główne etapy rozwoju politycznego i ekonomicznego tego regionu. Szczególny nacisk położono na ukazanie związków Pomorza Zachodniego z pozostałymi ziemiami państwa polskiego, wiele uwagi poświęcając zasadniczym kierunkom rozwoju kulturalnego, nauki i oświaty oraz twórczości artystycznej. Wymieniono również te czynniki, które w przeszłości spowodowały oderwanie tych ziem od Macierzy.

Część druga nosi tytuł *Pomorze koszalińskie w Polsce Ludowej*. Uwzględniono tu takie zagadnienia, jak wyzwolenie Pomorza Zachodniego, organizowanie polskiej administracji, pierwszy okres zagospodarowania i zasiedlania tych ziem, trudności jakie towarzyszyły owym procesom, a dalej dynamiczny rozwój regionu w dwudziestolecie Polski Ludowej. Kolejne rozdziały ukazują piękno ziemi koszalińskiej, jej warunki geograficzne, faunę, florę, bogactwa mineralne i bazę surowcową. Osobny rozdział poświęcono zagadnieniom rolnictwa. Omawianą część zamykają opracowania dotyczące rozwoju oświaty i działalności kulturalnej w województwie koszalińskim w latach 1945—1959. Ostatni rozdział, D. Ptaszyńskiej, *Najważniejsze zabytki architektoniczne województwa koszalińskiego*, ma charakter krótkiego, jakże pożytecznego przewodnika po tych ziemiach.

Na szczególne uznanie zasługuje szata graficzna wymienionej książki, bogatej w ilustracje i materiały pomocnicze: mapy, tabele i wykresy.

Dużą zaletą tej pracy jest obszerna literatura przedmiotu (także niemiecka) załączona do poszczególnych rozdziałów.

EDWARD MARTUSZEWSKI: *Nawet kamień*. Wydawnictwo Łódzkie, 1965, 236 ss.

Edward Martuszewski jest autorem licznych reportaży, szkiców i studiów o bardzo różnorodnej tematyce. *Nawet kamień*, to pierwsza publikacja książ-

kowa Martuszewskiego. Jest ona owocem wieloletniej pracy zbierackiej i drobniawych poszukiwań autora, który bohaterem swej książki uczynił ludzi i ziemię olsztyńską, jej przeszłość i teraźniejszość. Martuszewski posługuje się bardzo urozmaiconą formą literacką: od esejów, szkiców krytyczno-literackich, poprzez przekłady z niemieckiej literatury pięknej, do publicystyki i reportażu. W zbiorze znalazły się szkice o siedemnastowiecznych dziejach ziemi mazurskiej, o pierwszych jej badaczach, o ludziach, którzy utrwalali jej obraz w swoich książkach, listach, wspomnieniach; o jej szarych mieszkańcach (szkie

o Wincentym Wolfie), o księgarzach i wydawcach, o tych, co ją germanizowali i tych, którzy pielęgnowali jej polskość; wreszcie o dniu dzisiejszym Olsztyńskiego. Dostosowując formę relacji do poszczególnych jej przedmiotów, Martuszewski potrafił o każdym ze swych bohaterów powiedzieć coś nowego, przybliżyć go czytelnikowi (por. szkice o Gizewiuszu, Mrongowiuszu, Kętrzyńskim). Wiele opracowań bogatych w materiał faktograficzny przekazuje wiedzę o zdarzeniach i sprawach często już zapomnianych (np. szkice o gminach ariańskich na Mazurach).

Zestawili: W., M. W.

NIEMCY

Niemcy w okresie Bismarcka

ROBERT STUPPERICH: *Adolf Stoekers Anfänge*. „Historische Zeitschrift”, 1966. Bd. 202, nr 2, ss. 309—332.

Autorowi udało się wnieść kilka nowych szczegółów do biografii Stoekera, późniejszego założyciela Chrześcijańsko-Socjalnej Partii. Stupperich badając korespondencję Stoekera ustalił, że rozpoczął on działalność publicystyczną i współpracę z „Neue Evangelische Kirchenzeitung” nie od 1868 r., jak to dotychczas przyjmowano, lecz już od 1863 r. Dzięki dokładnemu zbadaniu korespondencji mógł Stupperich także ustalić, które artykuły opublikowane w „Neue Evangelische Kirchenzeitung” wyszły spod pióra Stoekera. Sprawa ta nie była łatwa do ustalenia, ponieważ Stoecker publikował swoje prace bezimiennie. Ustalenie autorstwa artykułów Stoekera z początków jego działalności pozwoliło Stupperichowi zbadać najwcześniejsze poglądy Stoekera na szereg problemów społecznych i politycznych. Na tym przede wszystkim polega wartość naukowa przedstawionego artykułu.

Niemcy w okresie I wojny światowej

ANDREAS HILLGRUBER: *Rieslers Theorie des kalkulierten Risikos und Bethmann-Hollwegs politische Konzeption*

tion in der Julikrise. „Historische Zeitschrift”, 1966, Bd. 202, nr 2, ss. 333—351.

Od chwili ujawnienia pamiętników Kurta Rieslera, osobistego sekretarza i doradcy Bethmann-Hollwega, wiadomo, że kanclerz precyzował swoje poglądy i każdorazową ocenę sytuacji politycznej w stałym kontakcie z Kurtem Rieslerem. Stąd też wzrosło zainteresowanie osobą i poglądami politycznymi doradcy kanclerza, by tą drogą wyjaśnić motywy polityki kanclerza Bethmann-Hollwega w przededniu wybuchu I wojny światowej. Zapoznanie się z poglądami politycznymi Rieslera nie napotyka na większe trudności, ponieważ opublikował on na krótko przed wybuchem I wojny światowej dwie książki na tematy polityczne. Pierwsza wydana została pod jego nazwiskiem pt. *Die Erforderlichkeit des Unmöglichen. Prolegomena zu einer Theorie der Politik und zu anderen Theorien*. München 1913. Drugą książkę opublikował Riesler pod pseudonimem J. J. Ruedorffer, *Grundzüge der Weltpolitik der Gegenwart*. Stuttgart—Berlin 1914.

W omawianym artykule Hillgruber podjął próbę wyjaśnienia polityki kierownictwa Rzeszy w okresie kryzysu lipcowego 1914 r. przy pomocy teoretycznych poglądów politycznych Rieslera, a w szczególności jego koncepcji podejmowania świadomego ryzyka wojny w

celu dokonania pewnych zmian w układzie politycznym w okresach kryzysów międzynarodowych. Konfrontując teoretyczne poglądy i koncepcje Rieslera z przebiegiem wydarzeń w kryzysie lipcowym Hillgruber stwierdza, że Bethmann-Hollweg podjął ryzyko wojny, aby przeforsować swoje cele polityczne teoretycznie sformułowane przez jego doradcę. Nie miał on jednak swobody działania na tyle z powodu nacisku ugrupowań skrajnie nacjonalistycznych dążących do ekspansji, ile przede wszystkim przez plany strategiczne niemieckiego sztabu generalnego (plan Schlieffena).

Omawiany artykuł wnosi nowe elementy do oceny motywów polityki kanclerza Bethmann-Hollwega w przededniu wybuchu I wojny światowej i do dyskusji na temat genezy I wojny światowej. Niemniej jednak wyniki badawcze Hillgrubera będą musiały być zweryfikowane z chwilą opublikowania najważniejszego źródła, tj. dziennika Rieslera, przygotowywanego do druku przez profesora uniwersytetu kilońskiego Karl Dietrich Erdmanna.

KLAUS SCHWABE, *Ursprung und Verbreitung des alldeutschen Annexionismus in der deutschen Professoren-schaft im Ersten Weltkrieg*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 2, ss. 105—138.

Autor napisał rozprawę doktorską na temat: *Die deutschen Professoren und die politischen Grundfragen des Ersten Weltkrieges* (maszynopis). Nadal kontynuuje studia w tym zakresie rozszerzając stale podstawy źródłowe. Fragment swojej pracy pt. *Zur politischen Haltung der deutschen Professoren im Ersten Weltkrieg* opublikował na łamach „Historische Zeitschrift” (1961, Bd. 193, s. 605 i n.). W omawianym artykule, który także jest fragmentem pracy doktorskiej rozszerzonym o dokumenty pochodzące ze spuścizny profesorów R. Festera i H. Delbrücka, chodzi autorowi o wyjaśnienie genezy skrajnie aneksjonistycznego memoriału niemieckich profesorów na temat celów wojennych w

okresie I wojny światowej. Schwabe w wyniku swych badań dochodzi do wniosku, że ogólna atmosfera polityczna sprawiła, iż bardzo wielu profesorów skłonnych było popierać skrajnie aneksjonistyczne plany. Tę atmosferę zreszcie wyzyskali przywódcy Związku Wszechniemieckiego, by pozyskać profesorów dla programu politycznego i celów wojennych propagowanych przez Związek Wszechniemiecki. Autor artykułu wykazał ponadto, że cele wojenne Związku zostały sformułowane w porozumieniu z przedstawicielami wielkiego przemysłu niemieckiego. Tak więc można powiedzieć, że słynny memoriał był nie tylko odzwierciedleniem atmosfery politycznej panującej w środowisku niemieckich profesorów, lecz także wyrazem interesów wielkiego przemysłu i finansowanej przezeń organizacji Związku Wszechniemieckiego.

Niemcy w okresie Republiki Weimarskiej

KURT FINKER: *Die militaristischen Wehrverbände in der Weimarer Republik*. „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, 1966, nr 3, ss. 357—377.

Finker przedstawił w powyższym artykule najważniejsze organizacje paramilitarne, ich przywódców i programy działania w oparciu o nieopublikowane dokumenty pochodzące z *Deutsches Zentralarchiv Potsdam*.

Niemcy hitlerowskie

ERNST TOPITSCH: *Hegel und das Dritte Reich*. „Der Monat”, 1966, nr 213, ss. 36—51.

Topitsch postawił sobie jako zadanie wyjaśnienie roli heglowskiej koncepcji autorytatywnego, wszechwładnego państwa w walce z ideą demokracji względnie w propagowaniu lub w służbie dyktatury w Niemczech. W swoich badaniach autor nawiązał do znakomitej pracy Hermanna Hellera *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland*, wydanej już w 1921 r., która ani w okresie jej wydania, ani też po 1945 r. nie zdobyła większego rozgłosu, nie mówiąc już o tym, by badania rozpoczęte przez Hellera były

przez kogokolwiek w Niemczech kontynuowane. Próbę kontynuacji ograniczonej niestety tylko do rozmiarów artykułu podjął Topitsch, profesor socjologii Uniwersytetu w Heidelbergu. Idąc za wzorem Hellera przeanalizował najważniejszych tylko propagatorów koncepcji heglowskich i stwierdził, że wpływ poglądów Hegla na rozwój antydemokratycznych koncepcji i w rezultacie na utworzenie dyktatury hitlerowskiej był bezsporny, co nie oznacza wszakże, by Hegla uważać za prekursora hitleryzmu.

MIRKO KOKTANEK: *Spenglers Verhältnis zum Nationalsozialismus in geschichtlicher Entwicklung*. „Zeitschrift für Politik”, 1966, nr 1, ss. 33—55.

Spengler głosił w swojej publicystyce politycznej nienawiść do Republiki Weimarskiej i w ogóle do demokracji parlamentarnej. Propagował myśl o odrodzeniu państwa pruskiego w formie autorytatywnych rządów dyktatorskich, które byłyby w stanie zmobilizować Niemcy do prowadzenia silnej ekspansjonistycznej polityki zagranicznej. Był więc Spengler ideologiem niemieckiego imperializmu, a jego poglądy torowały także drogę narodowemu socjalizmowi. Autora niniejszego artykułu interesowały nie tyle związki ideologiczne łączące Spenglera z hitleryzmem, ile różnice, jakie dzieliły autora *Zmierzchu Zachodu* od ruchu narodowo socjalistycznego. Fakt, że Spengler nie zaangażował się osobiście w ruch hitlerowski, mimo wyraźnych sugestii i zachęty ze strony jego przywódców z Hitlerem włącznie, nie świadczy, iż był temu ruchowi przeciwny ze względów natury zasadniczej. Różnice dotyczyły w zasadzie metod a nie celów. Dla uzupełnienia niniejszego artykułu należałoby ustalić wszystkie elementy, jakie łączyły Spenglera z ideologią hitlerowską. Kocktanek sam zresztą zastrzega we wstępie, że poglądy polityczne Spenglera będzie można opracować wszechstronnie dopiero po wydaniu całej jego spuścizny.

JOHANN AUER: *Zwei Aufenthalte Hitlers in Wien*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 2, ss. 207-8.

O tym, że Hitler przebywał przez pewien czas w grudniu 1921 r. i w czerwcu 1922 r. na terenie Austrii wiadomo było od dawna. Obecnie dzięki temu, że Auerowi udało się odnaleźć raporty policyjne z wieców politycznych, znana jest także treść przemówień Hitlera, które wyróżniały się skrajnym i prymitywnym antysemityzmem.

ERNST SODEIKAT: *Der Nationalsozialismus und die Danziger Opposition*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 2, ss. 139—174.

Autor przedstawił w niniejszym artykule praktyki partii hitlerowskiej na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska, które zmierzały do wyeliminowania z życia politycznego miasta partii opozycyjnych przy pomocy zorganizowanego terroru i bezprawia. Artykuł, który został opracowany na podstawie prasy gdańskiej i osobistych wspomnień autora, posiada wartość naukową z uwagi na fakt, iż większość opracowań przedstawia problem gdański przede wszystkim z międzynarodowego i dyplomatycznego punktu widzenia.

GER VAN ROON: *Oberst Wilhelm Staehle*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 2, ss. 209—223.

Pułkownik Staehle należał do opozycji antyhitlerowskiej i był w kontakcie z czołowymi jej przedstawicielami. Zapewne z uwagi na fakt, że matka jego była Holenderką nawiązał kontakty z holenderskim ruchem oporu. Nie wiadomo jednak dokładnie czy kontakty te nawiązał z własnej inicjatywy, czy też na polecenie swoich przełożonych. W każdym razie opublikowane i skomentowane przez holenderskiego historyka dokumenty stanowią interesujący przyczynek do poznania kontaktów zagranicznych niemieckiej opozycji antyhitlerowskiej tym bardziej, że o tym kontakcie nie było dotąd nic wiadomo.

ALBRECHT GÖTZ VON OLENHUSEN: *Die „nichtarischen” Studenten an den deutschen Hochschulen*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 2, ss. 175—206.

Niniejszy artykuł, dobrze udokumentowany m. in. także nieopublikowanymi dokumentami, jest interesującym przyczynkiem ilustrującym hitlerowską politykę rasową na terenie szkolnictwa wyższego, która tak jak i w innych dziedzinach życia społecznego zmierzała do całkowitego wyeliminowania Żydów z uniwersytetów i szkół wyższych w Niemczech hitlerowskich.

KLAUS DROBISCH: *Flick und die Nazis*. „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, 1966, nr 3, ss. 378—397.

Jest to niezwykle interesujący artykuł, który wykazuje na podstawie dokumentów z procesu Flicka jak różnorodne i wszechstronne było powiązanie koncernu z reżimem hitlerowskim. Powiązania te zostały zapoczątkowane już w 1931 r. i zintensyfikowane w roku następnym, kiedy koncern Flicka rozpoczął regularnie finansować partię hitlerowską i jej przywódców. Kontakty i finansowanie sowie i wielokrotnie się opłaciły, bo koncern rozrósł się w okresie panowania reżimu hitlerowskiego do jednego z największych gigantów przemysłowych III Rzeszy. Tempo wzrostu produkcji koncernu Flicka ilustrują cyfry podane przez autora. I tak np. w latach 1929—1943 produkcja stali koncernu wzrosła o 277% podczas gdy ogólnoniemiecki wzrost produkcji wyniósł 188%.

Koncern Flicka nie był jak wiadomo, jedynym silnie powiązaniem z reżimem hitlerowskim. Dlatego należałoby postulować kontynuowanie i rozszerzenie tego rodzaju badań na inne koncerny, by w ten sposób wyjaśnić dokładnie i szczegółowo rolę wielkiego przemysłu w dziejach III Rzeszy.

HERBERT KRÖGER: *Die deutschen Grenzen*. „Einheit”, Heft 6, Juni 1966, ss. 802—812.

Artykuł zawiera przegląd podstawowej problematyki prawnej współczesnych granic niemieckich. Pod pojęciem granic niemieckich należy obecnie rozumieć granice państwowe obu państw niemieckich oraz granice między NRD i Berlinem zachodnim. W związku z tym

autor obszernie polemizuje z oficjalną argumentacją rządu NRF o dalszym istnieniu jednolitego państwa niemieckiego i prawnej egzystencji granic Niemiec według stanu z dnia 31 XII 1937 r. W artykule zawarto analizę postanowień terytorialnych umowy poczdamskiej oraz szeregu innych aktów prawnych regulujących rzeczywisty stan prawny i faktyczny granic niemieckich. Opracowanie stanowi wartościowe kompendium zarysu problematyki, tak niewąlgicznego dla europejskich stosunków międzynarodowych tematu, jakimi są granice obu państw niemieckich i Berlina zachodniego.

P. KRYUKOV: *Bonn's Aggressive Foreign Policy*. „International Affairs” 1966, nr 6, ss. 13—19.

Artykuł zawiera przegląd zasadniczych tendencji polityki zagranicznej NRF. Autor w swym opracowaniu położył szczególny nacisk na rewizjonistyczne roszczenia NRF, których realizacja stanowi zasadniczy cel działalności zachodnoniemieckiej polityki zagranicznej. NRF, pod względem potęgi ekonomicznej zajmuje w świecie kapitalistycznym drugie miejsce po Stanach Zjednoczonych. Swą pozycję gospodarczą pragną one wykorzystywać do osiągnięcia określonych celów politycznych i wywierania presji na inne kraje, aby te udzieliły aprobaty posunięciom politycznym NRF. Rozpatrując dalej takie zagadnienia, jak zabiegi NRF o równouprawnienie w zakresie współdecydowania w strategii nuklearnej NATO, współpraca między NRF a Stanami Zjednoczonymi, autor wskazuje, że ich rozwój ma niedwuznacznie za cel urzeczywistnienie koncepcji rewizjonistycznych. Polityka ta wywołuje w świecie stałe zaniepokojenie opinii publicznej, widzącej w niej realną groźbę dla pokoju światowego.

„BULLETIN DER EWG”—Exekutivsekretariat der Kommission der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft, Bruksela, nr 1—3, styczeń—marzec 1966, ss. 64, 78, 80.

Zeszyt pierwszy zawiera przemów-

wienie wiceprezydenta komisji EWG R. Marjolina w sprawie utworzenia w południowej, gospodarczo słabo rozwiniętej części Włoch tzw. *mezzogiorno* nowych ośrodków przemysłowych, które mogłyby w najbliższych latach dostarczyć setek tysięcy miejsc pracy miejscowej ludności. Komisja EWG zainicjowała studia nad tym problemem, a w ich rezultacie powstał projekt utworzenia do 1970 r. kompleksu przemysłowego w rejonie Bari obejmującego przemyśl budowy maszyn oraz związane z nim przemysły pomocnicze. Rozrost tego ośrodka dałby podstawę do rozwoju całego regionu.

Dalsza część zeszytu zawiera stałą kronikę EWG podzieloną na cztery rozdziały: 1) sprawy wewnętrzne Wspólnoty, 2) stosunki zewnętrzne Wspólnoty, 3) Wspólnota i kraje stowarzyszone, 4) urzędnicy i organy.

W zeszycie drugim opublikowano roczne sprawozdanie R. Marjolina o sytuacji gospodarczej Wspólnoty 1965 r. i o przewidywanym rozwoju koniunktury w 1966 r. We wstępnej części sprawozdania scharakteryzował Marjolin gospodarkę EWG od początku istnienia Wspólnoty do 1965 r. stwierdzając szybki wzrost produkcji i standardu życia ludności. Produkt społeczny realny wzrósł w tym okresie w krajach EWG o 44%, podczas gdy w USA o 35% a w W. Brytanii o 29%. Za główny czynnik tej szybkiej ekspansji uważa Marjolin bardzo silny wzrost wydajności pracy, jaki zanotowano przede wszystkim w NRF, Francji i Włoszech. Po omówieniu głównych tendencji koniunkturalnych w poszczególnych krajach EWG Marjolin przedstawił swoje przewidywania co do przebiegu koniunktury w 1966 r. Produkt społeczny brutto miałby wzrosnąć w całej EWG o około 4,5% (4% w roku poprzednim), a głównym czynnikiem koniunktury miałby być popyt wewnętrzny, którego szczególnie silny wzrost nastąpiłby we Francji i we Włoszech. Głównym zadaniem polityki gospodarczej EWG na 1966 r. pozostanie nawrót do stałych cen i stałych kosztów jednostkowych produkcji przemysłowej a

przynajmniej zdecydowane zwolnienie tempa ich wzrostu. Jest to problem szczególnie aktualny w NRF i w Holandii, gdzie brak równowagi między ogólnym popytem i podażą krajową ma tendencję do utrzymywania się i w 1966 r. Rygorystyczna polityka budżetowa jest, zdaniem R. Marjolina odpowiednim instrumentem do zapewnienia tym krajom większej stabilności gospodarczej. Ogólna sytuacja gospodarcza Wspólnoty, będzie zdaniem R. Marjolina, lepsza w 1966 r. niż w 1965 r. Postępy w rozwoju będą szybsze, lecz wzrost cen i kosztów będzie zbyt szybki.

Zeszyt ten zawiera dalej omówienie komunikatu komisji o rezultatach badań nad koncentracją przedsiębiorstw w ramach Wspólnoty oraz stałą kronikę.

W trzecim zeszycie znajduje się na wstępie sprawozdanie z nadzwyczajnej sesji Rady Ministrów (styczeń 1966 r.), w której wziął udział delegat Francji po raz pierwszy po kryzysie z lipca 1965 r. Powzięto na niej kompromisowe uchwały w sprawie współpracy między Radą a komisją oraz w sprawie podejmowania uchwał większością głosów. W tej ostatniej sprawie Rada stwierdziła jedynie, że należy dążyć do rozwiązania, które mogłyby zostać przyjęte przez wszystkich członków, oraz, że między sześcioma delegacjami istnieje nadal rozbieżność zdań co do tego, jak należy postąpić w przypadku, gdy nie nastąpiło uzgodnienie stanowisk.

Bezpośrednio po pierwszej części sesji odbyło się roczne kolokwium między organami Wspólnot Europejskich, na którym (według sprawozdania znajdującego się w dalszej części trzeciego zeszytu) omawiano ogólnie położenie Wspólnot Europejskich, a zwłaszcza zagadnienia instytucjonalne nad którymi obradowała Rada, tj. sprawę współpracy między komisją a Radą oraz sprawę podejmowania uchwał większością głosów.

Resztę treści zeszytu tworzy krótki artykuł pt. *Wpływ ceny energii na gospodarkę* omawiający studium grupy rzeczoznawców na ten temat i stała kronika.

Zestawili: Z. K., J. M., T. K.